

De la commemoració a la 'transmemoració': el World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace

Eulàlia Colleldemont*

Ian Grosvenor**

Nicola Gauld***

Resum

L'article analitza una experiència de pedagogia cultural que té com a eix fundacional la commemoració i la memòria comunitària: el World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace. L'article centra l'atenció en la dimensió política dels actes de commemoració i analitza els plantejaments del centre creat a propòsit de la celebració de la fi de la I Guerra Mundial (1914-1918) a fi d'esbrinar com a través dels components d'una pedagogia comunitària, democràtica i flexible, les commemoracions poden esdevenir transmemoracions. Com a conseqüència, s'aproxima als aspectes de construcció d'un discurs pedagògic pragmàtic que arrela en el dinamisme, la inclusió de la pluralitat en la gènesi i en el desenvolupament de les propostes. Des d'aquesta anàlisi s'accentuen les expectatives que els projectes de compromís social de les universitats tenen.

Paraules clau

Commemoració vers transmemoració, pedagogia cultural, memòries establertes i omeses de la primera guerra mundial.

Recepció original: 07 de gener de 2018

Acceptació: 04 de setembre de 2018

Publicació: 14 de gener de 2019

La pedagogia cultural de les transmemoracions, una qüestió política

El període 1914-1918¹ significa en el Regne Unit unes dates a commemorar, amb actes diversos. I és que part de l'atenció pública està posada en un moment del passat que,

(*) Professora de la UVIC-UCC. Dirigeix la investigació: *ARAEF. Análisis de las representaciones audiovisuales de la educación en documentales y noticiarios durante el franquismo*. Programa Estatal de Investigación, Desarrollo e Innovación Orientada a los Retos de la Sociedad, en el marco del Plan Estatal de Investigación Científica y Técnica y de Innovación 2013-2016, (Ref. EDU2017-89646-R, AEI/FEDER, UE). Ha col·laborat en la recerca: «Pensament pedagògic i discursos educatius en la construcció Europea cent anys després de la Gran Guerra. Entre el passat i el futur» dirigit per Isabel Vilafranca de la Universitat de Barcelona. Durant el 2016 va fer una estada de recerca en el projecte «War One Engagement Centre: Voices of War and Peace» sota la supervisió del prof. Ian Grosvenor (Universitat de Birmingham) per estudiar les característiques del projecte i formes de gestió del mateix. Adreça electrònica: eulalia@uvic.cat

(**) Catedràtic de Urban Educational History i responsable de gestionar les relacions amb la ciutat de Birmingham i Cultura («City and Cultural Liaison») i la Universitat de Birmingham. És l'investigador principal del projecte War One Engagement Centre: Voices of War and Peace. La seva responsabilitat és liderar les activitats del centre en col·laboració amb els coinvestigadors i cocoordinadors i establir ponts de contacte amb centres que treballen amb temàtiques afins. Adreça electrònica: i.d.grosvenor@bham.ac.uk

(***) Coordinadora del War One Engagement Centre: Voices of War and Peace, desenvolupat a partir del projecte que porta el mateix nom. És responsable de gestionar les activitats, coordinar-se amb els coinvestigadors i partners, gestionar els continguts de la web del centre i de la presència en els mitjans per encoratjar la participació. Adreça electrònica: n.gauld@bham.ac.uk

(1) Les dates que es commemoren al Regne Unit agafen el període de 1914-1918 per bé que el període de guerra s'estén fins a les conferències per a la pau d'inicis de 1919.

sens dubte, va deixar petja en la memòria del continent. Una memòria, que com es pot resseguir a través dels diferents seminaris celebrats en el marc del projecte «Pensament Pedagògic i discursos educatius en la construcció europea. Cent anys després de la Gran Guerra»², ha derivat en unes formes de fer pedagogia que enllacen la dimensió política amb la dimensió física de la persona, així com l'aprendre a ser en el temps a través dels recorreguts itinerants dels records ubicats en els espais. No en va, el període assenyalat és clarament un d'aquells moments en què el temps s'ha convertit en espai. I ho ha fet a través de construir entorns per honorar el passat. Així, s'ha donat un lloc al record. Se l'ha intentat domesticar, tot donant-li habitatge i direcció.

Aquesta necessitat de plasmar en l'espai esdeveniments bèl·lics és quelcom que ja s'havia fet en anteriors guerres. Per a tothom és obvi que els memorials formen part de la construcció urbanística europea, ja que es tractava de construir una memòria permanent. Això és, d'aconseguir que cada passeig, cada mirada, cada moment d'atenció fos una commemoració del ciutadà d'avui al ciutadà d'ahir. Ho il·lustra la postal de la Figura 1, on s'observa el memorial erigit per commemorar els soldats de la Guerra dels Boers a la ciutat de Birmingham al 1906.

Figura 1. Boer War Memorial, Cannon Hill Park. Birmingham, 1906

Reproduïda amb el permís de Birmingham Museums Trust – Birmingham Museum & Art Gallery, Chamberlain Square, Birmingham B3 3DH.

(2) Els seminaris celebrats en el marc del projecte són:

Seminaris nacionals:

El nou repte d'Europa: reflexions sobre la ciutadania europea (7 d'abril 2016); L'Educació a Europa: 25 anys després de la URSS (5 de maig de 2016); Enllà dels discursos pedagògics hegemònics: resistències i alternatives (29 de maig de 2016); Europa i la pedagogia pòvera (14 de juliol de 2016); Europa i les avantguardes: Entre l'estètica i la Pedagogia (29 de setembre de 2016); Vers una cartografia pedagògica europea: Trieste i Ginebra (26 de gener de 2017); L'Humanisme en la reconstrucció d'Europa: aollida i acompanyament dels nouvinguts en educació (27 d'abril de 2017); Europa, entre la bellesa i l'horror (28 de maig de 2017); El discurs feminista en la construcció europea: tres mirades pedagògiques (4 de juliol de 2017); Lleure, esport i música en la construcció europea (6 de juliol de 2017); En el centenari de la Revolució d'Octubre (1917). Comunisme i educació (19 d'octubre de 2017); La reforma de Luter i la transformació d'Europa (27 d'octubre de 2017).

Seminaris Internacionals:

Verdún (1916-2016) Militarisme, educació i pacifisme (25 de novembre de 2016) que va comptar amb la presència del professor Dr. Ian Grosvenor (Universitat de Birmingham); Europa, via pedagògica: entre la cultura, l'art i la política (4 d'octubre de 2017). Aquest darrer seminari va comptar amb la presència de Giuseppe di Giacomo, Stefano Petruccianni i Dario Evola de la Universitat de la Sapienza- Roma.

Ho exemplifiquen també els nombrosos memorials que trobem en els diferents paisatges urbans europeus (Saunders, 2004). El Hall of Memory³, també de Birmingham, en seria un dels múltiples exemples com ho podem constatar a través dels mapes de la ciutat com l'empremta en l'espai públic es manté a través dels temps i de les referències.⁴ També en les observacions sobre l'esmentat memorial que localitzem en articles, com ara la següent:

The Hall of Memory has been an integral part of the Birmingham landscape for nearly 90 years. Originally surrounded by extensive memorial gardens and accompanied by an impressive colonnade, the Hall has clearly undergone multiple revisions since its construction. (Login, s. d.)

Amb tot, no és tan obvi que aquestes commemoracions estan plenes de silencis i ocupacions que, de manera difusa, conformen part del nostre pensar i viure el paisatge. Ho remarcava Saunders quan, tot fent referència a l'estudi antropològic de la cultura material de les guerres, afirmava que els diferents museus i memorials commemoratius de la Gran Guerra havien «contribuït a transformar l'espai públic després la guerra, a través dels hospitals-memorials, els "públic halls" i biblioteques» (Saunders, 2004, p. 20). Podem dir, doncs, que aquesta materialitat forma part d'una pedagogia cultural que es construeix des de la memòria inscrita en l'espai públic. Una inscripció que evoca a una recepció oberta –a voltes amb fortes divergències–, atès que la seva percepció s'ha fet des de sensibilitats molt diverses segons els diferents interlocutors i els condicionats culturals i polítics de cada moment.⁵

Al mateix temps sabem que, a voltes, aquesta memòria inscrita ha estat establerta per la mateixa comunitat, altres vegades des de les administracions. Siguin establertes des de la comunitat o des dels responsables comunitaris, sempre han emergit com estructures d'una pedagogia estàtica i domesticada que sovint ha negat més que no desvetllat. Així ho remarcava Login en ocasió de la construcció del «Hall of Memory» citat: «Yet, these changes are small scale compared to those undertaken throughout the memorial's planning stages, as citizens debated exactly who and what should be remembered». Això és, que fins i tot en aquells processos de construcció més dialogada –com és el cas que cita Login– quan el producte s'exposa per a la seva difusió és quan es considera que ja s'ha assolit un consens tancat. Un consens que ha permès canalitzar i, en conseqüència domesticar la memòria, tot convertint-la en un objecte de fàcil record, re-coneixement i, en conseqüència, en un dispositiu de formació lineal. El ressò de les formacions d'identitats col·lectives se sent aquí amb tota la seva força. I no per tal com són producte de transmissions –com es podria adjudicar amb certa facilitat a l'analitzar llibres de text i altres dispositius didàctics– sinó, precisament, perquè manquen de la transmissió d'una narrativa: són dispositius d'impacte directa, sense fons, verb o discurs,

(3) <http://hallofmemory.co.uk/>

(4) Es pot fer una comparació entre els mapes de Birmingham de l'any 1939 i el de 2017 als següents webs:
<http://www.oldtowns.co.uk/Mapshop-Birmingham-1939/Birm-1939-12.htm>
<https://www.google.es/maps/place/Birmingham,+Regne+Unit/@52.4800013,-1.9070899,17z/data=!4m5!3m4!1s0x4870942d1b417173:0xca81fef0ae7998!8m2!3d52.486243!4d-1.890401>

(5) Com a exemple, citem el reportatge produït per la productora No-Do: *Imágenes, Una Lección Perdida, 1914-1918* de 1 de gener de 1964 sota la direcció de Rafael G. Garzan i una durada de 10 minuts i 47 segons en el que les commemoracions que es visualitzen són les efectuades pels militars i antics soldats i on es presenta un suposat oblit per part de la població. Accés: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/revista-imagenes/leccion-perdida-1914-1918/2851869/>

són allò que representen. Són, en definitiva, totalitats transmeses a les quals hi tenim accés o no segons el bagatge cultural del qual partim.

Tanmateix, i més enllà d'aquesta tradició, sabem que tota commemoració també pot ser el punt de partença per pensar en diferents memòries que s'entrecreuen en una història plural. El repte és convertir el que P. Nora anomenava «llocs de memòria» (Nora, 1997) en punts que uneixin trajectòries diverses. Això és fer de la commemoració una transmemoració. Convertir aquell espai, edifici, monument o esdeveniment inicialment estàtic en punt de partença per pensar l'ara des del passat i el futur des dels orígens, siguin coneguts o, que, justament, es perfilin com a llocs a descobrir des dels altres. Així doncs, recuperem la idea que hi ha rere el «trans», com a model pedagògic per anar una mica més enllà del conegut i programat. Que arrel·li i apel·li a la dinamització de l'espai públic per a poder-lo convertir en un paisatge pedagògic en el que tant la paraula com el silenci siguin una opció. On, en definitiva, s'inscriu una pedagogia cultural que es signifiqui des de la recuperació d'esdeveniments i vides ocultes que ara cal memorialitzar perquè aquesta és la única manera de fugir dels esculls de la nostàlgia (Rousmaniere, 2017) que cosifiquen quan no manipulen. En fi, es tracta d'una pedagogia cultural que respongui a un aprenentatge canviant, humil i honest, però també seriós que ens permeti transmemorialitzar el passat.

Tot pensant el projecte World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace, en clau de pedagogia cultural

Aquesta transmutació-pluralització de sentit a l'entorn de la memorialització no és, sens dubte, un procés ni fàcil ni àgil. És un procés que requereix atendre tant a la memòria de l'altre, com la història pròpia o també entre buscar en els silenciats de l'ahir. Demanda, a més, pensar de manera compartida des de la comunitat, com a institucions i com a individus. Un compartir que, com indicava Anna Gómez⁶, no es significa com a punt de trobada sinó com a punt de partença per crear comprensions diferents o divergents però mai paral·leles sense possibilitat d'encontres.

Crear un nou espai de trobada per a poder transmemorar el passat és, justament, l'objectiu del World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace⁷. Un centre que s'inscriu en la pràctica de fer recerca des del *public engagement* i que té, com a principal objectiu «to support and co-ordinate the co-design, co-production and co-delivery of critically reflective research with communities to commemorate the Centenary of the First World War» (Large Grants Proposal, AHCR: Voices of War and Peace Centre, 23/6/16). Per tant, es defineix des de la voluntat de ser un punt de partença.

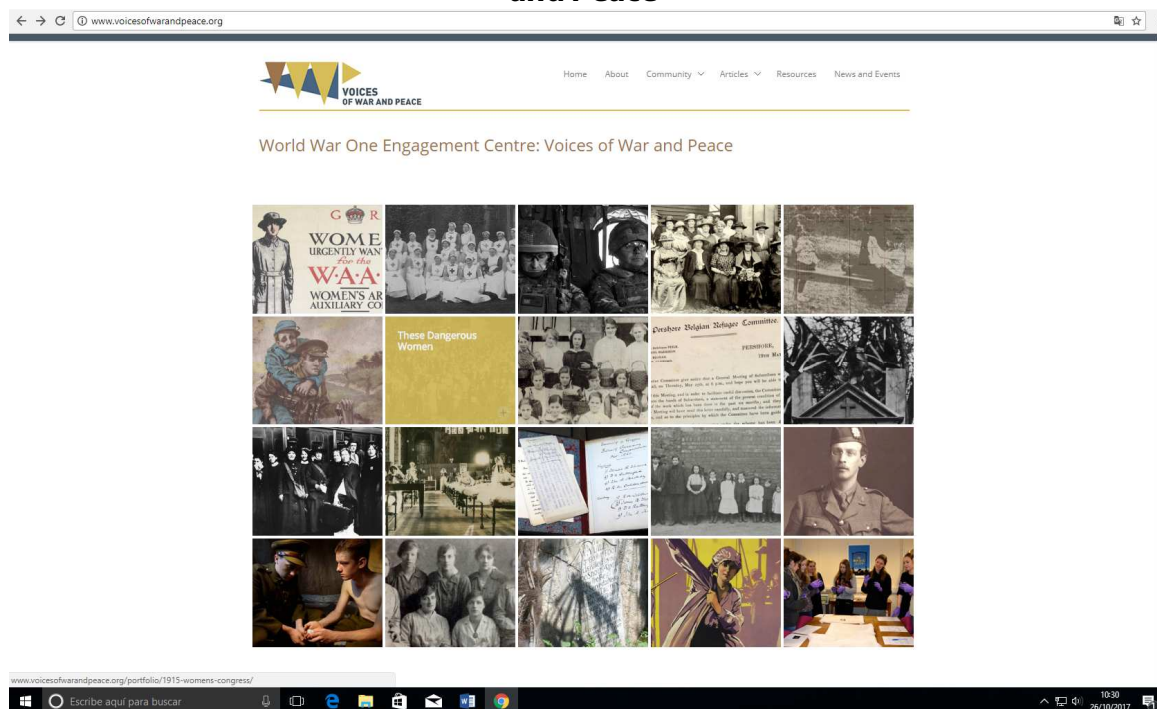
A tal efecte, aquest és un centre que, com s'indica a la pàgina web, es conforma a partir de la definició següent:

-
- (6) Observacions de la prof. Anna Gómez en ocasió dels seminaris metodològics amb títol *Metodologías para analizar imágenes* realitzats en el transcurs del 2015-2016 en ocasió del projecte: «RADAE. Revisión y análisis documentales propagandísticos y anuncios audiovisuales educativos producidos entre 1914-1939 en España», Programa Estatal de I+D+I orientada a los Retos de la Sociedad. 2014-2016, (Ref. EDU2013-48067-R).
 - (7) Per les qüestions de finançament, participants, persones i institucions involucrades, així com activitats, veure el web: <http://www.voicesofwarandpeace.org/>

The Centre covers a broad range of relevant research knowledge that enables it to respond to diverse community interests. This research knowledge ranges from the history of Birmingham, the Black Country and urban and rural Worcestershire to the impact of air power, from the experiences of Belgian refugees to trench warfare, from Quakers and humanitarian relief to battlefield archaeology, and from caring for the casualties of war to the involvement of colonial troops and labour.

Objectiu i significació que es vehicula a través de la creació d'un espai que es representa en una virtualitat canviat i feta de petites finestres⁸:

Figura 2. Portal pàgina web «World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace»

Decisió que s'ha pres atès que el centre es materialitza en les relacions entre persones i els sons que aflueixen en el parlar, més que no en les petges materials.

És en aquest sentit que podem establir que des d'aquest centre clarament s'està conformant un nou model d'espai de memòria que fuig de l'establiment de narratives fixades per crear narratives en construcció. Considerem significatiu d'aquesta voluntat el fet que la denominació de centre no impliqui la ubicació en un espai creat a propòsit, com ho poden ser els memorials, sinó en l'ocupació d'un espai públic, urbà, com un taulell a la Library of Birmingham. Al cap i a la fi, també físicament el centre simbolitza la necessitat de moure's en un espai fluid, no permanent. Perquè, justament, allò que es vol, és realitzar-se des d'una pedagogia del present, de la paraula i de l'acció portada a terme conjuntament amb les comunitats. S'allunya, doncs, de la permanència que necessàriament implica l'arquitectura de la roca.

(8) Les diferents imatges de la web del projecte s'han reproduït amb el permís del centre «World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace».

Figura 3. Espai de treball a la Library of Birmingham

Fotografia realitzada per Nicola Gauld.

D'aquí que el centre es pensi com un *projecte seu de projectes* sobre les següents temàtiques: «Belief and the Great War; Childhood; Cities at War; Commemoration; Gender and the Home Front; Peace and Conflict», on convergeixen diferents actors, agències, temàtiques i sensibilitats. La concreció d'aquesta pluralitat la veiem en els exemples dels projectes comunitaris actualment en curs (2017):

Connected Histories: Muslims in the First World War⁹; Untold Stories: People's Heritage Co-operative¹⁰; Birmingham Children of War: Friends of Birmingham Archives & Heritage¹¹; King Edward's School and the Great War Exhibition¹²; Discovering the WW1 Home Front: Children and charities, food and farms¹³; The History and Heritage of Birchfield Harriers¹⁴; Hidden Entries: Centre of Curious Sonic Investigations farms¹⁵; The Road to the Somme: Swanshurst School¹⁶; Women's Work: Stories of Female Factory Workers in WW1 Women & Theatre¹⁷; World War One in the Vale: Vale of Evesham Historical Society; World War One: Bournville Remembers Bournville Infants School; Remembrance Poets¹⁸; The Role and Experience of Soldiers of Colour in the First World War¹⁹.

No en va, el desplegament d'aquesta experiència –que, com hem assenyalat, pren la forma de creació d'un «Engagement Centre» a l'entorn d'una commemoració– s'erigeix des de la multiplicitat i diversitats de la memòria. Respon així, a una pedagogia dinàmica que es va conformant des de les accions i paraules. Precisament per aquest motiu, els projectes que aglutina el centre són canviants, com també ho són les universitats, entitats i persones vinculades al centre perquè en última instància allò que és important és anar-se trobant des de la dimensió històrica, però també política.

Fer de la dimensió política acció de recerca

És important assenyalar una de les conviccions principals que està rere la proposta, és que la memòria sempre és política. Ho defensava així Ian Grosvenor quan, davant la

(9) www.connected-histories.org/ww1m/

(10) www.phcooperative.org.uk

(11) birminghamchildrenofwarblog.wordpress.com

(12) <http://www.kes.org.uk/great-war.html>

(13) homefront.creativeblogs.net

(14) archive.birchfieldharriers.co

(15) marg.cocsi.org

(16) www.swanshurst.org/history

(17) womenandtheatre.tumblr.com

(18) www.facebook.com/Remembrancepoets

(19) www.footballfineart.com

declaració de la voluntat de resguardar i commemorar la memòria presentada pels organitzadors del seminari sobre la commemoració de la Gran Guerra, proclamava la conveniència de recuperar les «altres» memòries:

which kind of memories do you have in mind?

Because remembering, just like forgetting, is always a political up.²⁰

Com a conseqüència, analitzar alguns dels eixos de la proposta que ha fet emergir el centre assenyalat ens pot estimular a pensar la pedagogia cultural des de la dimensió política i veure com es pot trencar amb algunes de les formes de patronització diverses que emmascaren algunes de les recerques efectuades en l'àmbit de la pedagogia cultural de les commemoracions, tot interpel·lant-nos a pensar la memòria de la pedagogia cultural des de la pluralitat. Això és, que ens pot permetre pensar com traspasar els límits de la cosificació en el moment d'establir una relació de la memòria que ens sustenta des del principi d'una construcció democràtica del passat. Una relació que, necessàriament, inclou elements d'allò establert, d'allò que ens interpel·la i d'allò omès. En definitiva, que inclou l'alteritat i la diversitat en el si de la conformació del relat. En paraules també del prof. Grosvenor, que ens desafii amb la pregunta sobre si la commemoració aglutina a diferents col·lectius i és diversa: «To what extent have been inclusive and engage a diverse range of people?»²¹. No altrament també ens indicava que, atès que estem parlant de diversitat estem parlant de diferents realitats (d'edat, ètniques, de gènere...) i posant l'accent en determinades omissions. Per això, ens recordava en l'entrevista realitzada el dia 6 de maig²², que calia atendre a les realitats no tan visibles i fer atenció a les incongruències que emergien de les dades, dels petits moviments que s'estructuren en el territori, de les demandes de col·lectius fins ara afeblits. Ho recollia també Sambrooks en el text «Shot at Dawn- Lest we Forget» quan analitzava les emocions colpidores que emergiren quan escenificaven l'execució dels desertors i suposada covardia durant la Gran Guerra. Unes emocions que, sens dubte, són també formatives.

D'aquí que des de la recerca en pedagogia cultural ens apareix la necessitat de reconèixer quines són aquestes omissions. Reconeixement que només pot realitzar-se amb el disseny i producció de recerca compartida, atès que, en ocasions, no som ni tant sols conscients de les omissions, no sempre aquestes amaguen una voluntat de silenciar sinó un encara no percebre una realitat, la paraula de l'altre ens és, doncs, fonamental. Alhora, en els altres silencis, en aquells provocats per decisions pròpies, és bo que la incomoditat del silenci buscat ens pertorbi i ens permeti créixer a l'encarar-nos col·lectivament a la mateixa.

Com es pot veure, doncs, des d'aquest procés el concepte xarxa en recerca adquireix un nou sentit. Ja no es pensa com a creació a propòsit i immediatament eficaç sinó que requereix d'un haver fet relacions a través del temps, tot creant confiança i punts de connexió. Indicava Anna Gómez la necessitat de tota educadora social de saber

(20) Seminari celebrat a Londres, 3/5/2017 en ocasió de les trobades amb els projectes de recerca i *engagement* vinculats a la celebració del centenari de la fi de la Gran Guerra. Transcripció entrevista realitzada a lan Grosvenor. 6 de maig de 2017. Minut: 04:50. Aquesta idea apareix també en el projecte inicial: Large Grants Proposal, AHCR: Voices of War and Peace Centre, 23/6/16, pàg. 2.

(21) Seminari celebrat a Londres, 3/5/2017 en ocasió de les trobades amb els projectes de recerca i *engagement* vinculats a la celebració del centenari de la fi de la Gran Guerra. Transcripció entrevista realitzada a lan Grosvenor. 6 de maig de 2017. Minut: 03:15.

(22) Transcripció entrevista realitzada a lan Grosvenor. 6 de maig de 2017. Minut: 06:45.

acompanyar (Gómez, 2012), des d'aquesta perspectiva de pedagogia cultural, aquest acompanyar es tradueix també en un saber acompanyar-se. Necessitat que s'explicitava en els objectius específics que orientaven la creació del centre:

Specific objectives:

1. Inclusive living knowledge for diverse communities
2. Wide and deep impact through publication and public engagement
3. Create networks to experience participatory research and public engagement
4. Enrich public understanding of the legacies
5. Add value

(Large Grants Proposal, AHCR: Voices of War and Peace Centre, 23/6/16)

Aquest fer col·lectiu, però, si s'és coherent amb el no voler patronitzar, no pot emergir des de la visió de l'allò que em sembla interessant particularment o al meu grup d'interessos compartits, sinó que es sustenta, necessàriament, amb els estudis previs i diferents indicadors de la realitat. Cal, certament, anar un xic més enllà de les experiències de compartir accions de recerca transferides a la/les comunitats per procedir a contemplar l'expertesa de l'altre com a interpel·lador i interlocutor. Això és, fer un pas més enllà de la transferència –i, com no, a l'abocament de diners a la universitat a canvi d'uns coneixements preestablerts-. Fet i fet, i ultra els tecnicismes que a vegades s'amaguen en les propostes de les agències, el cert és que cal reactualitzar i fer realitat allò que es proposa en el «Manifesto for public engagement» que localitzem en el «National Co-ordinating Centre for Public Engagement» del Regne Unit:

We believe that universities and research institutes have a major responsibility to contribute to society through their public engagement, and that they have much to gain in return.

We are committed to sharing our knowledge, resources and skills with the public, and to listening to and learning from the expertise and insight of the different communities with which we engage.

We are committed to developing our approach to managing, supporting and delivering public engagement for the benefit of staff, students and the public, and to sharing what we learn about effective practice²³.

Fer dels reptes dels altres un repte pedagògic i d'investigació

Reconèixer les problemàtiques, els possibles efectes i, sobretot, les sensibilitats que afloren en el moment que s'acull a una commemoració implica fer una pràctica de pedagogia cultural a través de la memòria oberta. Vol dir, reconèixer, en definitiva, les diferents preguntes que van obrint-se camí en el procés de discussió:

As with many equally productive workshops, this event raised more questions than it answered. It gave us space to think and compare experiences across sectors and commemorative events. It helped us to reflect on the importance we attach to centenary events and why, on our relationships to marking time and what these might mean, and the ways in which we think about the success and significance of our commemorative work. It suggested several formal approaches to measuring success but also reminded us those concepts such as «cultural value» depend on the context rather than having an intrinsic meaning. (Sayner, s. d.)

Unes preguntes que, d'acord amb Sayner, poden semblar difícilment encaixables en el buscar, com a recercadores, l'equilibri entre el camí que emergeix de la realitat histò-

(23) <https://www.publicengagement.ac.uk/explore-it/what-public-engagement>

rica i la voluntat política de la societat i de les agències d'avui. Al cap i a la fi, no perquè semblin difícilment encaixables, són menys interessants quan ens disposem a pensar la pedagogia cultural, tot significant la cultura com a pedagogia²⁴.

Un equilibri, que en el cas que ens ocupa l'explicita el «Heritage Lottery Fund» quan posa l'accent en la necessitat que la recerca sobre l'ahir ens actualitzi el present, tot provocant canvis i millors enteses. Així ho assenyalaven:

The Centenary is a chance to understand the war, uncover its stories and explore what it means to us today. We fund projects across the UK that focus not just on the events of 1914–1918 but also on the lasting changes the war brought about²⁵.

Val a dir, a més, que aquest model de recerca requereix fer projectes que permetin l'espai d'incertesa i modificació en el propi disseny d'acció. Això és, començar a veure la necessitat de comptar amb els canvis que segur que es produiran en el transcurs de tota recerca si és que es fa un treball de descoberta i no de conformació de sabers ja establerts. En l'àmbit de la memòria, això vol dir creure i dissenyar els projectes de pedagogia cultural tot atenent a l'indefinit des del primer moment, preveient-li un lloc i una capacitat de resposta. En definitiva, fer del «responsiveness»²⁶, del canvi necessari, un element del disseny.

Precisament per tots aquests motius –i especialment en la nostra àrea de pensament, això és, la pedagogia– la sistematització de les «softdata» és aquí clau per construir un «relat format des de les inquietuds». L'enregistrament de les entrevistes, la revisió dels mitjans interactius, l'anotació dels perquè dels canvis de decisió que es van assumint i, també, de les qüestions que es van obrint, són algunes de les eines pròpies d'aquest procés que, fet i fet, entronca amb les investigacions etnogràfiques (Gómez, 2013), i no només a mode de comprovació de la feina feta, sinó i sobretot, com a possibilitat de compartir el procés de construcció de coneixement amb el grup de treball i amb un auditori obert.

No és estrany, doncs, que tant amb les converses realitzades amb Nicola Gauld, gestora del centre, com amb Ian Grosvenor, coordinador, emergís la necessitat de dedicar temps a conèixer i intercanviar idees amb els diferents interlocutors, tant de manera prèvia a la construcció del projecte, com durant i després del mateix. Justament, veiem en el document «Project Plan: Voices of War and Peace. Engagement Centre 2017-19» com d'entre la llegenda d'activitats sobresurten les exposicions, les performances-intervencions, les converses-lectures-workshops, les comissions i les reunions de treball.

(24) Concebre l'acte de creació-recepció cultural com a acte pedagògic que conforma comunitats va emergir com a idea en el marc del seminari conduït per Conrad Vilanou i Raquel Cercós celebrat el dia 2 de març de 2018 *Aprendre sobre els totalitarismes externs. El cas d'Hongria* en el marc del projecte citat anteriorment: ARAE. *Análisis de las representaciones audiovisuales de la educación en documentales y noticiarios durante el franquismo*.

(25) <https://www.hlf.org.uk/about-us/news-features/understanding-first-world-war#.Uyh3FFy5MnU>

(26) [https://www.rri-tools.eu/documents/10184/104615/RRI+Tools+Policy+Brief+\(EN\).pdf/82ffca72-df32-4f0b-955e-484c6514044c](https://www.rri-tools.eu/documents/10184/104615/RRI+Tools+Policy+Brief+(EN).pdf/82ffca72-df32-4f0b-955e-484c6514044c)

Convé assenyalat que aquesta qüestió fou també tema de debat en el seminari «Recerca i Innovació Responsables. Què és i com la puc aplicar als meus projectes de recerca?» del dia 7 de novembre de 2017, promogut en el marc de les activitats de Comunicació Programa RecerCaixa en el qual hi participarem la professora Raquel Cercós i jo mateixa com a assistents.

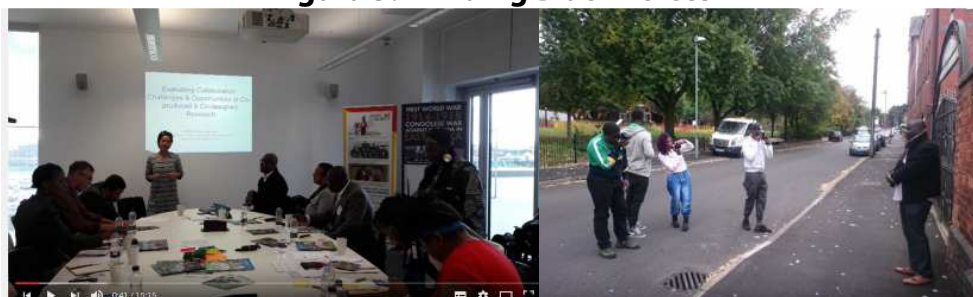
Figura 4. Reproducció de diferents moments dels «Study days»

Font: <http://www.voicesofwarandpeace.org/portfolio/study-day-women/>

En conseqüència, podem afirmar que preveure moments per compartir és bàsic, ja siguin aquests en forma de seminaris, converses o discussions. Considerem que sintetitzen bé aquesta idea els «Study days» com a activitats que focalitzen l'atenció en una temàtica, qüestió o problemàtica amb la finalitat de ser discutida des de diferents veus. No en va, els dies d'estudi són dies de conversa, de seminari i d'intercanvi entre diferents persones i diferents formacions. Són dies de reflexió compartida amb allò llegit, escoltat en altres entorns i après en el transcurs dels projectes de recerques concretes. Aquesta és una idea que va apareixent en les diferents trobades, però podem considerar que la necessitat de transversalitat comunitària en el disseny i acció és especialment rellevant en la programació d'activitats que involucrin a joves i estudiants. Alhora que referma encara més la voluntat democràtica de transversalitat.

Entre les diferents propostes d'acció desenvolupades en el marc del projecte que analitzem, signifiquem aquí la de «Minding Black voices»²⁷, en la qual s'establia que la voluntat del «community engagement using the past» eixia de voler fer de la història un reforç de la pertinença, i per això, l'acció amb els joves era fonamental:

Figura 5. Minding Black voices

Font: <http://www.voicesofwarandpeace.org/>

Des de l'aposta del projecte, doncs, la commemoració esdevé també transmemoració per la seva capacitat de conuiu amb els tres salts temporals assenyalats per Gómez (2017) això és, el salt professional, el salt temporal i els salt generacional, fent que no només aquests esdevinguin «un problema resolt sinó un dispositiu pedagògic». S'entenen des d'aquí el que el projecte tingui com a bases els següents tres principis:

- Donar valor a l'esforç a través d'expandir l'impacte a una comunitat àmplia.
- Dignificar el coneixement a partir de la capacitat de construir junts nou coneixement.
- Impulsar-se a través de la generositat enfront una actitud possessiva i bancària a partir de compartir el coneixement.

La pedagogia de la transmemoració, una qüestió col·lectiva (comuna o en discrepància)

Encara que sembla obvi, és important recordar aquí que aquesta opció de fer pedagogia a través de la transmemoració requereix la simbiosi entre agències culturals, polítiques i comunitàries. En el cas que analitzem, aquesta simbiosi es dona a través de combinar dos programes, el de l'Arts & Humanities Research Council (AHRC): Care for the Future: Thinking Forward through the Past i el del Heritage Lottery Fund, que estipulen les intencions següents:

AHRC: Care for the Future: Thinking Forward through the Past: relationships between past present and future as a 'shaper': "Importantly, it offers academic researchers in these fields the capability to facilitate and active collaborations with partners... It is about encouraging researchers to explore new thinking about these prospective ethical, moral, cultural and social landscapes... some sites of engagement: cultural notions of the future; changing families and communities; material cultures of heritage adapting for the future; environmental change and sustainability; global trauma/conflict and transitions to new futures. Art and Humanities focus; partnerships; collaborative activities; International partnerships. Networking.

(27) <http://www.mediaforsocialchange.org.uk/2016/10/minding-black-histories-in-war-times-remembering-acknowledging-and-documenting-the-contribution-of-black-poppies-in-wwi/>

HLF: Understanding the First World War: The Centenary is a chance to understand the war, uncover its stories and explore what it means to us today. We fund projects across the UK that focus not just on the events of 1914–1918 but also on the lasting changes the war brought about.

The experiences of soldiers, the role of women, the places affected by the war, the way it has been commemorated and interpreted since – all of these are important parts of our First World War heritage.

We want to support projects that present new and different perspectives of the war and bring to light previously untold stories.

Supporting community projects²⁸.

En ambdues propostes i més enllà de les diferències, allò que destaca és la necessitat de traspasar els límits de la cooperació per promoure una construcció democràtica de la memòria. És a dir, es tracta de fer que la política no sigui enemiga de la pedagogia cultural. Perquè, al cap i a la fi, la transmemoració és una qüestió col·lectiva que denota la capacitat de recordar conjuntament, encara que no amb consens, el passat que té una comunitat. Denota, en definitiva, el potencial de la pedagogia cultural per esmicolar silencis provocats i refer els segrestos de la memòria, en paraules de Carme Torrents. Perquè no ens n'oblidem, la memòria d'ahir, digerida o no, persisteix a l'avui i és projecte en el demà. Els reptes de com pensar les recerques en pedagogia cultural sobre la memòria en el nostre entorn resten, doncs, plantejats, alhora que estableixen les bases no només pel debat sinó també per posar-se a treballar. Ni més ni menys.

Referències

- Gómez Mundó, A. (2012) *Sabers i sentits de l'educació social: sostenir l'ofici*. Barcelona, UOC.
- Gómez i Mundó, A. (2013) «Les converses: elements per a la història cultural». *Temps d'Educació*, 44, p. 49-61. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/TempsEducacio/article/view/268248/355818> [06/11/2017].
- Gómez i Mundó, A. (2017) «La participación del arte y la literatura en la construcción discursiva de una historia de la educación». *Historia y Memoria de la Educación*, 5, p. 239-281. Disponible a: <http://revistas.uned.es/index.php/HMe/article/view/16737> [06/11/2017].
- Login, E. (s. d.) «The Fight for the Rank and File Birmingham's Hall of Memory». Disponible a: <http://www.voicesofwarandpeace.org/portfolio/birmingham-hall-of-memory/> [06/11/2017].
- Nora, P. (1997) *Les Lieux de mémoire*. París, Gallimard.
- Rousmaniere, K. (2017) «Nostalgia and educational history: an American imatge». *Paedagogica Historica*. 53(5), p. 1-10. DOI: 10.1080/00309230.2017.1371775
- Sambrooks, L. (s. d.) «Shot at Dawn- Lest We Forget Central Youth Theatre». Disponible a: <http://www.voicesofwarandpeace.org/portfolio/shot-at-dawn/> [06/11/2017].
- Saunders, N.J. (ed.) (2004) *Matters of Conflict: Material Culture, Memory and the First World War*. Londres-Nova York, Routledge.
- Sayner, J. (s. d.) «Happy Anniversary? Measuring the Impact, Legacy and Success of Anniversary Events». Disponible a: <http://www.voicesofwarandpeace.org/portfolio/happy-anniversary/> [06/11/2017].

(28) <https://www.hlf.org.uk/about-us/news-features/understanding-first-world-war#.Uyh3FFy5MnU>

De la conmemoración a la «transmemoración»: el «World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace»

Resumen: El presente artículo ofrece un análisis de una experiencia de pedagogía cultural que tiene como eje fundacional la conmemoración y la memoria comunitaria: el «World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace». El artículo centra la atención en la dimensión política de los actos de conmemoración y analiza los planteamientos del centro creado a propósito de la celebración del fin de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) a fin de averiguar como a través de los componentes de una pedagogía comunitaria, democrática y flexible, las conmemoraciones pueden llegar a ser transmemoraciones. Como consecuencia, se aproxima a los aspectos de construcción de un discurso pedagógico pragmático que se arraiga en el dinamismo, la inclusión de la pluralidad en la génesis y el desarrollo de las propuestas. Desde este análisis se acentúan las expectativas que los proyectos de compromiso social de las universidades tienen.

Palabras clave: Conmemoración versus transmemoración, pedagogía cultural, memorias establecidas y omitidas de la primera guerra mundial.

De la commémoration à la transmémoration : visions autour du « World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace »

Résumé: Cet article analyse une expérience de pédagogie culturelle ayant comme axe fondateur la commémoration et la mémoire communautaire : le « World War One Engagement Centre: Voices of War and Peace ». L'article met l'accent sur la dimension politique des manifestations de commémoration et analyse les approches envisagées par ce centre, créé dans le cadre de la célébration de la fin de la Première Guerre mondiale (1914-1918), pour découvrir à travers les composantes d'une pédagogie communautaire, démocratique et flexible comment les commémorations peuvent devenir des transmémorations. Il aborde ainsi les aspects de la construction d'un discours pédagogique pragmatique, ancré dans le dynamisme, l'inclusion de la pluralité dans la genèse et dans le développement des propositions. Cette analyse met en relief les attentes fondées par les universités sur les projets d'engagement social.

Mots clés: Commémoration vers transmémoration, pédagogie culturelle, mémoires établies et omises de la Première Guerre mondiale.

From commemoration to transmemoration: visions from the World War One Engagement Centre "Voices of War and Peace"

Abstract: This article analyses the experience of a cultural education project comprising five "World War One Engagement Centres" created to mark the end of the First World War and explores how the components of community, democratic and flexible education can be used to turn commemorations into transmemorations. The Centres' founding principle is commemoration and community remembrance and the article focuses on one Centre in particular, "Voices of War and Peace", examining the political dimension of its commemorative activities and its institutional policies. The author finds that the Centre's pragmatic pedagogical discourse is underpinned by dynamism and the inclusion of plurality in the creation and development of the projects. Overall, the article seeks to highlight the expectations of the social commitment projects organised by universities.

Keywords: Commemoration versus transmemoration, cultural education, established and omitted memories of the First World War.